

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.6>

ПРАВОУТВОРЕННЯ Я К БАГАТОРІВНЕВИЙ СОЦІАЛЬНО-НОРМАТИВНИЙ ПРОЦЕС: ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)

Костюкевич О.К.,*кандидат юридичних наук,**асистент кафедри кримінального правосуддя**та правоохоронної діяльності**Волинського національного університету імені Лесі Українки**ORCID: 0009-0000-1685-4578*

Костюкевич О.К. Правоутворення як багаторівневий соціально-нормативний процес: онтологічний та гносеологічний вимір.

Стаття присвячена комплексному філософсько-правовому аналізу процесу правоутворення як багатовимірного явища, що поєднує соціальні, нормативні та інтелектуальні аспекти формування правових норм. У дослідженні обґрунтовується теза про те, що правоутворення є ширшим поняттям, ніж правотворення, оскільки охоплює не лише діяльність державних органів щодо прийняття нормативно-правових актів, а й широкий спектр соціальних процесів, у межах яких формуються та еволюціонують правила поведінки, що набувають правового значення. Показано, що формування права відбувається як у результаті свідомої правотворчої діяльності, так і через спонтанні соціальні практики, усталені моделі поведінки, професійні стандарти та колективні очікування суспільства.

Особливу увагу приділено онтологічним і гносеологічним аспектам правоутворення. У межах онтологічного аналізу право розглядається як складна соціальна система, що формується у взаємодії правових норм, інституцій, соціальних практик та ціннісних орієнтирів суспільства. Обґрунтовано, що поняття соціального порядку виступає центральною категорією правової онтології, оскільки саме через нього право забезпечує впорядкованість суспільних відносин і стабільність соціальної взаємодії. Водночас підкреслюється динамічний характер правового порядку, який потребує постійного оновлення та адаптації до змін соціального середовища.

Гносеологічний вимір правоутворення розкривається через аналіз процесів пізнання, інтерпретації та концептуалізації правових явищ у юридичній науці та правозастосовній практиці. Показано, що формування правових норм нерозривно пов'язане з їхнім теоретичним осмисленням, комунікативними процесами в суспільстві та інтерпретаційною діяльністю суб'єктів права. У результаті дослідження зроблено висновок, що правоутворення слід розглядати як складний і безперервний процес формування правової реальності, у межах якого соціальні інтереси, цінності та комунікативні практики трансформуються у систему нормативних приписів, спрямованих на забезпечення стабільності, легітимності та розвитку суспільного порядку.

Ключові слова: правоутворення; правотворення; онтологія права; гносеологія права; соціальний порядок; правова система; правові норми; юридична діяльність; правова ідеологія; правова реальність.

Kostiukevych O.K. Law formation as a multilevel socio-normative process: ontological and gnoseological dimensions.

The article is devoted to a comprehensive philosophical and legal analysis of the process of law formation as a multidimensional phenomenon that combines social, normative, and intellectual aspects of the emergence of legal norms. The study substantiates the thesis that law formation is a broader concept than lawmaking, as it encompasses not only the activities of state authorities in adopting normative legal acts but also a wide range of social processes within which rules of conduct are formed and evolve, eventually acquiring legal significance. It is demonstrated that the formation of law occurs both as a result of conscious lawmaking activities and through spontaneous social practices, established patterns of behavior, professional standards, and collective expectations of society.

Particular attention is paid to the ontological and epistemological aspects of law formation. Within the framework of the ontological analysis, law is considered as a complex social system formed through the interaction of legal norms, institutions, social practices, and the value orientations of society. It is argued that the concept of social order serves as a central category of legal ontology, since it is through this concept that law ensures the organization of social relations and the stability of social interaction.

At the same time, the dynamic character of the legal order is emphasized, as it requires continuous renewal and adaptation to changes in the social environment.

The epistemological dimension of law formation is revealed through the analysis of the processes of cognition, interpretation, and conceptualization of legal phenomena in legal scholarship and law-enforcement practice. It is shown that the formation of legal norms is inseparably connected with their theoretical comprehension, communicative processes within society, and the interpretative activity of legal subjects. As a result of the research, it is concluded that law formation should be understood as a complex and continuous process of constructing legal reality, within which social interests, values, and communicative practices are transformed into a system of normative prescriptions aimed at ensuring the stability, legitimacy, and development of the social order.

Key words: law formation; lawmaking; legal ontology; legal epistemology; social order; legal system; legal norms; legal activity; legal ideology; legal reality.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правової науки та трансформації соціальних відносин проблема формування права набуває особливої актуальності. Традиційно юридична наука пов'язувала виникнення правових норм передусім із діяльністю держави, розглядаючи правотворення як основну форму юридичної діяльності. Проте такий підхід поступово зазнає переосмислення. Сучасна юриспруденція дедалі більше відходить від ортодоксального уявлення, згідно з яким правові норми є виключно продуктом діяльності державних органів [1; 2].

Суспільні процеси, розвиток демократичних інститутів, посилення ролі громадянського суспільства та ускладнення соціальних взаємодій зумовлюють необхідність ширшого розуміння процесів формування права [2; 3]. У цьому контексті дедалі більшого значення набуває категорія правоутворення, яка охоплює не лише правотворчу діяльність держави, а й ширший комплекс соціальних процесів, у межах яких виникають та еволюціонують правові норми [1; 2]. Правоутворення включає як спонтанне формування правил поведінки у соціальному середовищі, так і їх свідоме нормативне закріплення через діяльність державних інституцій. Така подвійна природа права зумовлює необхідність комплексного філософсько-правового аналізу його онтологічних та гносеологічних засад [1; 2; 3].

Стан опрацювання проблематики. Проблематика формування права та його соціальної природи була предметом дослідження багатьох представників філософії права та теорії держави і права. Значний внесок у розроблення цієї тематики зробили як зарубіжні, так і українські науковці.

Важливе значення для осмислення соціальної природи права мають праці Герберта Харта (H. L. A. Hart), який розробив концепцію правил визнання та підкреслював роль соціальної практики у функціонуванні правової системи [4]. Вагомий внесок у розвиток соціологічного підходу до права зробив Євген Ерліх (Eugen Ehrlich), який сформулював концепцію «живого права», що виникає безпосередньо у суспільному житті та лише частково знаходить відображення у законодавстві [5]. Значний вплив на сучасне розуміння природи права справили праці Роберта Алексі (Robert Alexy), який наголошував на поєднанні нормативності позитивного права з вимогою його моральної обґрунтованості [1]. Важливу роль у розвитку комунікативної теорії права відіграли ідеї Юргена Габермаса (Jürgen Habermas), який розглядав право як форму інституціоналізації суспільної комунікації та як результат взаємодії соціальної практики і процедурно організованого нормотворення [2].

У межах соціологічного та системного підходів до права важливими є дослідження Нікласа Лумана (Niklas Luhmann), який аналізував право як автономну соціальну систему, що функціонує через специфічні комунікативні механізми [3]. Значний внесок у розуміння взаємозв'язку права та соціальної структури суспільства зробив П'єр Бурдьє (Pierre Bourdieu), який досліджував право як особливу форму символічної влади [6]. В українській юридичній науці важливе значення для розвитку теоретико-правового аналізу мають праці Петра Рабіновича та Мирослава Козюбри, у яких право розглядається як складний соціально-нормативний феномен, спрямований на забезпечення впорядкованості суспільних відносин та реалізацію фундаментальних правових цінностей [7; 8]. Водночас низка аспектів правоутворення, зокрема його онтологічні та гносеологічні передумови, потребують подальшого комплексного філософсько-правового аналізу [1; 2; 3].

Метою статті є філософсько-правовий аналіз онтологічних і гносеологічних засад правоутворення як багаторівневого процесу формування правових норм, а також з'ясування ролі соціального порядку, комунікативних процесів і ціннісних орієнтирів суспільства у становленні правової реальності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії права проблема походження та формування правових норм набуває особливої актуальності. Тривалий час юридична наука пов'язувала виникнення права передусім із діяльністю держави, розглядаючи правотворення як основну форму юридичної діяльності. Проте сьогодні такий підхід дедалі більше зазнає переосмислення, оскільки

сучасна юриспруденція відходить від уявлення про правові норми як виключний продукт діяльності державних органів [1; 2].

Розвиток демократичних інститутів, глобалізація та посилення ролі громадянського суспільства зумовлюють потребу у ширшому розумінні процесів формування права [2; 3]. У зв'язку з цим у науковому дискурсі дедалі частіше використовується поняття правоутворення, яке є ширшим за правотворення. Воно охоплює не лише діяльність законодавчих органів, а й соціальні практики, усталені моделі поведінки, професійні стандарти та колективні очікування, у межах яких формуються правові норми [2; 3].

Теоретичні підстави такого підходу містяться у працях багатьох мислителів. Зокрема, Герберт Харт наголошував на соціальній природі правових правил і підкреслював, що існування права неможливо зрозуміти без урахування правил визнання, які формуються у межах соціальної практики [4]. Правова система, за Харттом, існує тоді, коли відповідні правила визнаються членами спільноти як обов'язкові [4]. Подібні ідеї розвивав і Євген Ерліх, який сформулював концепцію «живого права» та пов'язував джерела права не лише із законодавством, а насамперед із самим суспільним життям, де виникають реальні правила поведінки [5].

Отже, правоутворення постає як логічно ширша категорія, ніж правотворення. Воно охоплює два взаємопов'язані процеси: спонтанне формування правових норм у соціальному середовищі та їх свідоме нормативне закріплення через правотворчу діяльність [1; 2; 5]. Хоча ці явища мають різний характер — стихійний і раціонально організований, — вони приводять до спільного результату: виникнення правових норм [1; 2; 5].

Цю позицію підтримував і Роберт Алексі, який розглядав право як явище, що формується на перетині фактичного соціального порядку та нормативних претензій на правильність [1]. Правові норми, на його думку, не можна пояснити лише формальним законодавчим процесом, оскільки вони завжди пов'язані з моральними вимогами та соціальними очікуваннями [1]. У такому розумінні правоутворення є двоєдиним процесом, у межах якого соціальні інтереси та потреби трансформуються у правові ідеї, а згодом — у нормативні приписи, покликані впорядкувати суспільні відносини [1; 2].

Важливими у цьому аспекті є ідеї Юргена Габермаса, який розглядав право як результат інституціоналізації суспільної комунікації. Згідно з його підходом, правові норми набувають легітимності через процедури публічного обговорення та раціонального узгодження позицій [2]. Отже, дослідження правоутворення не може обмежуватися лише аналізом діяльності держави, а повинно охоплювати і ширший соціальний контекст, у межах якого формуються уявлення про належний порядок і справедливість [2; 3; 5].

Розглядаючи процес правоутворення, необхідно звернутися до його онтологічного виміру. Онтологія у філософському значенні досліджує фундаментальні структури буття, а в юридичному контексті дає змогу зрозуміти, яким чином право існує як соціальна реальність, з яких елементів воно складається та які форми набуває у процесі свого становлення [9; 10]. Право не можна звести до сукупності ізольованих нормативних приписів. Хоч формально норми можуть бути представлені у вигляді окремих дозволів, заборон чи обов'язків, у реальності право функціонує як цілісна система, де взаємодія елементів створює нову якість [3; 11].

Такий підхід відображає ідею емерджентності: складна система породжує властивості, яких не мають її окремі складові. Саме тому право постає не лише як сукупність норм, а як особлива форма соціальної організації, що забезпечує впорядкованість суспільного життя [3; 11]. У цьому контексті важливими є міркування Лона Фуллера, який розглядав право як систему, що має внутрішню моральність. На його думку, право може виконувати свою функцію лише за умови дотримання певних структурних вимог — загальності, публічності, стабільності та передбачуваності норм [11]. Якщо ж право втрачає системність, воно перестає виконувати своє призначення і перетворюється на хаотичний набір приписів [11].

Саме тому аналіз правоутворення повинен виходити за межі вузького розуміння правотворчості як діяльності державних органів. Онтологічний підхід дозволяє побачити ширший контекст, у межах якого правові норми не лише встановлюються, а й виникають, змінюються та набувають соціального значення [1; 2; 11].

Юридична наука, як і інші галузі знання, формує власну картину світу, у центрі якої перебувають правові інститути, норми та соціальні відносини, що регулюються правом [9; 10]. Однак ця картина відрізняється від природничо-наукової. Якщо у фізиці чи біології межі об'єктів дослідження є відносно чіткими, то у соціальних науках вони більш рухливі, оскільки соціальна реальність формується через взаємодію людей, їхніх інтересів, переконань і цінностей [3; 6]. Саме тому у правовій теорії можливі синтетичні концепції, що поєднують різні підходи до розуміння природи права [1; 2].

Однією з таких концепцій є комунікативна теорія права Юргена Габермаса, відповідно до якої право виступає формою нормативної інтеграції суспільства і набуває легітимності не лише через формальні процедури, а й через раціональний дискурс [2]. Близьку ідею розвивав Ніл Маккормік, який розглядав право як форму самоопису політичної спільноти: через правові норми суспільство визначає власну структуру, цінності та межі допустимої поведінки [12].

У межах онтологічного аналізу особливе значення має поняття порядку. Саме воно виступає центральним елементом правової реальності, оскільки право спрямоване на забезпечення впорядкованості суспільних відносин [7]. Петро Рабінович наголошував, що право є системою загальнообов'язкових правил поведінки, покликаних організувати суспільне життя та підтримувати соціальний порядок, який визнається справедливим і необхідним для нормального функціонування суспільства [7]. Отже, порядок можна розглядати як смисловий центр правової онтології. Усі інші елементи правової системи – норми, інститути, процедури – так чи інакше спрямовані на його підтримання або відновлення [7]. Водночас соціальний порядок не є статичним: він змінюється під впливом економічних, політичних і культурних факторів, а тому і правоутворення має динамічний характер [3; 6].

Динамічний характер соціального порядку добре розкривається у працях П'єра Бурдьє та Нікла Лумана. Бурдьє розглядав право як частину символічної структури влади, яка відображає баланс соціальних сил і водночас легітимує певні форми суспільного порядку [6]. Луман, своєю чергою, описував право як самореферентну соціальну систему, що функціонує через комунікативний код «законне/незаконне» і забезпечує нормативну координацію поведінки в суспільстві [3]. Отже, право не можна звести ні до волі законодавця, ні до сукупності формальних норм: воно постає як складна соціальна система, сформована взаємодією інститутів, практик, моральних уявлень і комунікативних процесів [2; 3; 6; 11].

Однією з ключових онтологічних передумов аналізу правоутворення є розуміння того, що право виникає не в порожнечі, а в межах певного соціального порядку. Саме порядок утворює ту первинну форму впорядкованості, без якої правові норми, інститути й правові очікування не могли б набутися змісту [3; 7]. У цьому сенсі право не лише обслуговує вже наявний порядок, а й саме бере участь у його творенні, відтворенні та корекції. Воно є одночасно результатом соціальної організації і засобом її подальшого впорядкування [3; 7].

Поняття порядку має для правової онтології особливе значення ще й тому, що належить до числа дотеоретичних категорій. Уявлення про належний устрій співжиття, про допустиме і недопустиме, про межі свавілля та усталені форми взаємодії існували задовго до появи розвинених юридичних теорій. Саме тому поняття порядку можна вважати глибинним смисловим центром правових уявлень. У різних концепціях права воно конкретизується по-різному: як порядок влади, свободи, справедливості, комунікації або соціально визнаних правил [2; 7].

У цьому аспекті показовими є підходи Петра Рабіновича, який послідовно наголошував, що право слід розуміти як соціальний регулятор, спрямований на забезпечення впорядкованості суспільного життя [7]. Водночас така впорядкованість не є суто технічною, оскільки порядок у праві завжди містить ціннісний вимір. Він відображає певне уявлення суспільства про належне, бажане і справедливе. Тому онтологія права закономірно наближається до його аксіології, хоча й не збігається з нею повністю [7]. У цьому ж напрямі сучасне загальнотеоретичне правознавство в Україні розвиває і Мирослав Козюбра, наголошуючи на соціокультурній природі права та його людиноцентристському вимірі [8].

Порядок є не лише атрибутом інституційної організації суспільства, а й універсальною формою людського мислення. Людська свідомість майже ніколи не сприймає дійсність як абсолютний хаос. Навіть коли явища видаються випадковими, мислення прагне віднайти між ними зв'язки, закономірності та причинні залежності. Саме тому і в правовій сфері людина схильна припускати, що за окремими нормами, практиками чи конфліктами стоїть більш загальна структура впорядкованості. Така пізнавальна установка робить можливим саме правоутворення як процес: суспільство не лише реагує на окремі ситуації, а й намагається вписати їх у ширший порядок взаємовідносин та нормативних очікувань [7; 13].

У цьому сенсі важливими є ідеї Карла Поппера, який підкреслював, що наукове мислення не задовольняється нагромадженням фактів, а шукає пояснювальні моделі, відкриті для критики й уточнення [13]. Для філософії права це означає, що правовий порядок також не є завершеною конструкцією. Він постає як система, що постійно перевіряється соціальною практикою, підлягає корекції, реформуванню та переосмисленню. Отже, порядок у праві слід розуміти не як застиглу форму, а як динамічну рівновагу, яка потребує безперервного інтелектуального та вольового підтримання [13].

Саме ця динамічність особливо важлива для розуміння правоутворення. Право не виникає одразу і не може бути встановлене остаточно в такій формі, щоб надалі лише механічно відтворюватися. Соціальні зв'язки змінюються, інтереси ускладнюються, форми комунікації трансформуються.

ються, а тому і правовий порядок потребує постійного оновлення. У цьому аспекті показовою є позиція Френсіса Фукуями, який наголошував, що інститути не є самодостатніми механізмами: вони зберігаються лише за умови суспільної підтримки, легітимації та адаптації до нових історичних обставин [14]. Для правової системи це означає, що стабільність не виключає змін, а передбачає здатність змінюватися без втрати внутрішньої цілісності [14].

Одна з причин нестабільності соціального порядку пов'язана з індивідуальною волею. Поведінка людини не може бути повністю вичерпана жодною нормативною схемою. Саме тому будь-яке правоутворення має справу не з абстрактними носіями норм, а з реальними людьми, чиї рішення залежать не лише від раціонального розрахунку, а й від переконань, інтересів, емоцій і ціннісних орієнтирів. Тут доречним є звернення до Імануїла Канта, для якого автономія волі була одним із визначальних проявів людської гідності. У правовому вимірі це означає, що порядок не може бути цілком зовнішньо нав'язаним, а повинен хоча б мінімально співвідноситися з внутрішнім визнанням людиною його нормативної сили [15].

Звідси випливає важливий висновок: соціальний порядок завжди існує в напруженні між фактичністю і належністю. З одного боку, він відображає реальні суспільні відносини, наявні практики, інститути та структури влади. З іншого — постійно співвідноситься з образом бажаного порядку, який іще не реалізований повною мірою, але визнається нормативним орієнтиром. Саме в цьому проміжку між дійсним і належним значною мірою і розгортається правоутворення [1; 2; 14].

Таке співвідношення фактичного і бажаного приводить до проблеми ідеології. У сучасному суспільстві саме ідеологія значною мірою посідає те місце, яке у давніших формах культури займав міф. Вона створює узагальнений образ суспільства, влади, справедливості, свободи, безпеки та рівності, визначає бажані напрями розвитку і водночас інтерпретує наявний стан речей. У праві ідеологія виявляється як у великих політико-правових концепціях, так і в конкретних способах обґрунтування норм, пріоритетах законодавця, межах допустимого тлумачення та в самій мові нормативних приписів [2; 16].

Поль Рікер слушно наголошував, що ідеологія не зводиться лише до спотворення реальності, а виконує й інтегративну функцію, забезпечуючи спільноті символічну єдність і спільний горизонт смислів [16]. Для права це має принципове значення, оскільки нормативна система не може ефективно функціонувати без хоча б мінімально спільних уявлень про легітимність, належний порядок і межі допустимої поведінки [16].

Водночас не слід ототожнювати ідеологію з онтологією права. Ідеологічні уявлення про бажаний стан суспільства не збігаються автоматично з реальною структурою правової дійсності. Шанталь Муфф переконливо підкреслювала, що політичний дискурс неможливо повністю звести до раціонально прозорої аргументації, оскільки в ньому завжди присутні мобілізація, афект і символічне протиставлення [17]. Для права це означає, що нормативні форми можуть нести сліди ідеологічного впливу, однак дослідник не повинен підміняти аналіз правової реальності аналізом самих лише декларацій [17].

Разом із тим у правовій ідеології існує елемент, що має безпосередній онтологічний характер. Йдеться про судження існування — тобто про те, які інститути, статуси, відносини й соціальні ролі визнаються правом як дійсні. Кожен правопорядок у певному сенсі формує власну нормативну картину соціальної реальності: він визначає, хто є суб'єктом права, які форми власності визнаються, які об'єднання мають юридичне значення, які відносини підлягають правовому захисту, а які інтереси визнаються легітимними. Отже, право не лише регулює вже наявну дійсність, а й певною мірою конструює її у нормативному вимірі [1; 2; 17].

Цей аспект особливо виразно простежується у світлі філософських підходів до проблеми буття. Уже антична філософія пов'язувала мислення з розмежуванням того, що існує, і того, чого не існує. У сучасній філософії права ця проблема набуває форми питання про те, що саме визнається юридично існуючим. У цьому контексті доречно згадати Мартіна Гайдеггера, який радикалізував питання про сенс буття, а також Вілларда Квайна, котрий підкреслював, що питання існування завжди ставиться у межах певної концептуальної схеми. Для права така схема виражена в мові нормативної системи: те, що правопорядок не визначає або не фіксує, часто залишається поза межами юридичної видимості [9; 10].

Отже, онтологічний аналіз правоутворення дозволяє зробити висновок, що право формується як особлива нормативна реальність, у якій поєднуються фактичні соціальні зв'язки, інституційні конструкції, ідеологічні уявлення та ціннісні орієнтири суспільства. Соціальний порядок у цьому контексті виступає не зовнішнім тлом, а внутрішньою умовою існування права. Водночас він ніколи не є остаточно завершеним і потребує постійного переосмислення, підтримання та корекції. Саме тому правоутворення слід розглядати як безперервний процес формування правової реальності [2; 11; 16].

Поряд з онтологічними характеристиками правоутворення важливе значення мають і його гносеологічні особливості. Якщо онтологія відповідає на питання про те, що існує у правовій реальності, то гносеологія зосереджується на тому, яким чином ця реальність пізнається, інтерпретується та концептуалізується у юридичній науці й правозастосовній практиці [18; 19].

Особливість гносеологічного виміру права полягає в тому, що суб'єкт і об'єкт пізнання тут часто збігаються. Право створюється людьми і водночас ними ж осмислюється. Це означає, що юридичне пізнання певною мірою включене у сам процес правоутворення. Юридична наука не лише описує наявну правову реальність, а й впливає на її подальший розвиток, формуючи нові концепції, принципи та підходи до правового регулювання [18].

З цієї точки зору правоутворення можна розглядати як процес послідовної трансформації соціального досвіду у нормативні форми. Спочатку певні соціальні явища усвідомлюються як проблемні або значущі для спільноти. Далі формуються правові ідеї, що пропонують способи їхнього врегулювання. Згодом ці ідеї набувають форми юридичних норм, які закріплюються у законодавстві чи інших джерелах права. Такий процес узгоджується з позицією Юргена Габермаса, який підкреслював, що право формується у комунікативному просторі суспільства, де відбувається раціональне узгодження різних соціальних позицій [2].

Гносеологічний аспект права також тісно пов'язаний із проблемою інтерпретації. Жодна правова норма не може функціонувати без тлумачення, оскільки її зміст реалізується через конкретні ситуації. У цьому контексті важливе значення має герменевтичний підхід, який підкреслює історичну та культурну зумовленість правового розуміння. Як зазначав Ганс-Георг Гадамер, будь-яке тлумачення передбачає взаємодію між текстом і досвідом інтерпретатора, а тому правові норми набувають повного змісту лише у процесі їхнього застосування [19].

Водночас гносеологія права охоплює і питання методології юридичного пізнання. У сучасній теорії права дедалі більшого значення набувають міждисциплінарні підходи, що поєднують юридичний аналіз із соціологією, політологією, економікою та філософією. Це пов'язано з тим, що право функціонує у складному соціальному середовищі, і його повне розуміння неможливе без урахування цих контекстів [3; 18].

У цьому сенсі показовими є ідеї Нікласа Лумана, який розглядав право як автономну соціальну систему, що водночас перебуває у взаємодії з іншими системами — політикою, економікою, мораллю та культурою. У межах цієї взаємодії право пізнається через комунікативні процеси, у яких визначається, що саме вважається законним або незаконним [3].

Важливо також враховувати, що юридичне пізнання має нормативний характер. На відміну від природничих наук, де дослідник прагне максимальної нейтральності щодо об'єкта дослідження, правова наука неминуче має справу з оцінками. Це пояснюється тим, що право безпосередньо пов'язане з такими категоріями, як справедливість, свобода, рівність і легітимність. У цьому контексті показовими є міркування Рональда Дворкіна, який підкреслював, що право не можна зрозуміти без звернення до моральних принципів, які лежать в основі правової системи [18].

Таким чином, гносеологічний аналіз правоутворення демонструє, що процес формування права є водночас процесом його пізнання, інтерпретації та теоретичного осмислення. Право постає не лише як об'єкт соціальної реальності, а й як результат інтелектуальної діяльності суспільства, у межах якої формуються уявлення про справедливий і легітимний порядок [18; 19].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зробити кілька узагальнюючих висновків щодо природи правоутворення. По-перше, правоутворення є ширшим процесом, ніж правотворення. Воно охоплює не лише діяльність державних органів щодо прийняття нормативно-правових актів, а й ширший комплекс соціальних процесів, у межах яких формуються правові норми: соціальні практики, усталені моделі поведінки, професійні стандарти та колективні уявлення про справедливість і належний порядок.

По-друге, правоутворення має складну онтологічну структуру. Право постає не як механічна сукупність норм, а як цілісна соціальна система, що формується у взаємодії інституцій, норм, цінностей і комунікативних процесів. У цьому контексті поняття соціального порядку виступає ключовим елементом правової онтології, оскільки саме через нього право забезпечує впорядкованість суспільних відносин.

По-третє, правоутворення має виразний гносеологічний вимір. Формування правових норм супроводжується їхнім теоретичним осмисленням, інтерпретацією та концептуалізацією, а юридична наука відіграє у цьому процесі важливу роль, впливаючи на подальший розвиток правової системи.

По-четверте, правоутворення відбувається у просторі взаємодії фактичних соціальних процесів і нормативних цінностей. Правові норми виникають на перетині соціальної практики, політичних інститутів, моральних уявлень і комунікативних процедур, що забезпечує легітимність правового порядку та його здатність адаптуватися до змін суспільного життя.

Отже, правоутворення можна визначити як складний багаторівневий процес формування правової реальності, у межах якого соціальні інтереси, цінності та комунікативні практики трансформуються у

систему нормативних приписів, спрямованих на забезпечення стабільності та розвитку суспільного порядку. Такий підхід дозволяє розглядати право не лише як інструмент державного регулювання, а як динамічний соціальний феномен, що формується у постійній взаємодії суспільства, держави та індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alexy R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 462 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/a-theory-of-constitutional-rights-9780198258216>.
2. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: MIT Press, 1996. 631 p. URL: <https://mitpress.mit.edu/9780262082433/between-facts-and-norms>.
3. Luhmann N. *Law as a Social System*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 512 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/law-as-a-social-system-9780198262381>.
4. Hart H. L. A. *The Concept of Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. 333 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-concept-of-law-9780199644698>.
5. Ehrlich E. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New Brunswick; London: Transaction Publishers, 2009. 608 p. URL: <https://www.routledge.com/Fundamental-Principles-of-the-Sociology-of-Law/Ehrlich-Ziegert/p/book/9780765807014>.
6. Bourdieu P. The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*. 1987. Vol. 38. P. 805–853. URL: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol38/iss5/1.
7. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник*. Львів: Край, 2007. 192 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua>.
8. Козюбра М.І. *Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри*. Київ: Ваіте, 2016. 392 с. URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/f/283756.pdf>.
9. Heidegger M. *Being and Time*. Oxford: Blackwell Publishing, 1962. 589 p. URL: https://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Content_store/Sample_chapter/0631231592/Heidegger.pdf.
10. Quine W. V. O. On What There Is. *Review of Metaphysics*. 1948. Vol. 2. No. 5. P. 21–38. URL: <https://www.jstor.org/stable/20123108>.
11. Fuller L. L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964. 202 p. URL: <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300104721/the-morality-of-law>.
12. MacCormick N. *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 336 p. URL: <https://academic.oup.com/book/3693>.
13. Popper K. *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge, 2002. 808 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Open-Society-and-Its-Enemies/Popper/p/book/9780415610216>.
14. Fukuyama F. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014. 672 p. URL: <https://us.macmillan.com/books/9780374535247/politicalorderandpoliticaldecay>.
15. Kant I. *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 241 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/kant-the-metaphysics-of-morals/915E1A3DE9A012B7144AAA31BD3836F0>.
16. Ricoeur P. *Lectures on Ideology and Utopia*. New York: Columbia University Press, 1986. 356 p. URL: <https://cup.columbia.edu/book/lectures-on-ideology-and-utopia/9780231060493>.
17. Mouffe C. *On the Political*. London: Routledge, 2005. 144 p. URL: <https://www.routledge.com/On-the-Political/Mouffe/p/book/9780415305211>.
18. Dworkin R. *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 1986. 470 p. URL: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674518360>.
19. Gadamer H.-G. *Truth and Method*. London: Bloomsbury Academic, 2013. 601 p. URL: <https://www.bloomsbury.com/uk/truth-and-method-9781472526694>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026